

Key words: *physical education, school curriculum, primary school age, physical activity, physical fitness, independent work, individual tasks, methods.*

УДК 371.134:009

Т. Є. Дерев'яно

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Метою статті є ґрунтовний аналіз педагогічної умови ефективності формування дослідницької культури вчителя школи. Методами є аналіз, порівняння, узагальнення, синтез. У результаті дослідження в роботі виявлено сутність поняття «дослідницька культура вчителя», визначено й схарактеризовано особливості, функції, форми науково-методичної роботи. Практичне значення полягає в тому, що науково обґрунтована педагогічна умова пройшла експериментальну перевірку, що дає можливість реалізувати її у школах. У висновках наголошено на організації цілеспрямованої, системної науково-методичної роботи в школі. Перспективами дослідження є аналіз інших педагогічних умов формування дослідницької культури вчителів у школах.

Ключові слова: *учитель, дослідницька культура, педагогічна умова, науково-методична робота, загальноосвітній навчальний заклад.*

Постановка проблеми. В умовах сучасних вимог суспільства суттєво змінюється роль учителя, який повинен мати власні навички дослідницької діяльності, дати учням знання та сформувати дослідницькі вміння й навички, навчити їх самостійно вести дослідницький пошук. Так, набуває актуальності процес формування й розвитку дослідницької культури вчителя в загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ).

Концепція розвитку науково-методичної діяльності вчителя базується на теоретико-методологічній основі: Конституції України, Національній Доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст., Законі «Про освіту», регіональних програмах, у яких чітко зазначена вимога до орієнтації науково-методичної та дослідно-експериментальної діяльності щодо розвитку ініціативи, творчості педагогічних працівників.

Змістом системи методичної роботи у ЗНЗ стає орієнтація предметно-професійної діяльності вчителя на розвиток його інноваційного стилю діяльності, здібностей до творчої самореалізації, поєднання фундаментальності професійних знань з інноваційністю мислення, практико-зорієнтованим, дослідницьким підходом до розв'язання певних освітніх завдань з оновлення змісту, підвищення якості й ефективності шкільної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Окремими аспектами формування й розвитку дослідницької культури в педагогічних установах займалися Н. М. Гловін [1], В. В. Кулешова, О. Л. Миргородська, О. О. Мілаш [4], Н. Г. Недодатко, І. О. Романовська [6], І. А. Сенча [7]. Однак їх праці присвячено здебільшого формуванню дослідницьких умінь студентів і

школярів. Проте дослідники не приділяли уваги аналізу педагогічних умов, які сприятимуть ефективності формування й розвитку дослідницької культури вчителя в загальноосвітніх навчальних закладах.

Мета статті – проаналізувати одну з педагогічних умов, яка сприятиме ефективності формування дослідницької культури вчителя ЗНЗ. Для вирішення вказаної мети поставили такі *завдання*: дати авторське визначення поняття «дослідницька культура вчителя», схарактеризувати провідну педагогічну умову формування дослідницької культури вчителя, окреслити особливості забезпечення визначеної педагогічної умови в межах науково-методичної роботи школи.

Методи дослідження: аналіз і порівняння педагогічних літературних джерел з проблеми дослідження щодо поняття «дослідницька культура вчителя»; аналіз та узагальнення педагогічної літератури вітчизняних і зарубіжних авторів щодо визначення педагогічних умов; узагальнення й синтез наукового знання щодо особливостей науково-методичної роботи школи.

Виклад основного матеріалу. У ході багатолітніх досліджень [2; 3] завдяки аналізу і порівнянню педагогічних літературних джерел щодо поняття «дослідницька культура» ми сформулювали авторське визначення поняттю «дослідницька культура вчителя». На наш погляд, *дослідницька культура вчителя – це психолого-педагогічний феномен, цілісне системне утворення, інтеграційна, динамічна, особистісна характеристика, відмінними ознаками якої є ставлення до досвіду, накопиченого людством, що формується і розвивається у процесі професійно-педагогічної діяльності та об'єктивується як сукупність норм і методів пізнання власної предметної сфери, способів реалізації та вдосконалення; синтезує особистісну й суспільну форми, відображається різними рівнями, втілюється у функціях (креативній, імперативній, адаптивній, розвивальній, моделюючій, формуючій), спирається на дослідницькі способи вирішення творчих професійно-педагогічних завдань, творчу активність, ступень самореалізації в інноваційній діяльності.*

На наше глибоке переконання, формуванню дослідницької культури вчителя сприятиме науково-методична робота в школі. Тому першою умовою формування дослідницької культури вчителя є *організація цілеспрямованої, системної науково-методичної роботи в школі.* Визначимо особливості цієї педагогічної умови.

Загальним завданням науково-методичної роботи в школі є розвиток творчого потенціалу вчителя. Цей напрям конкретизується в розвитку ціннісних орієнтацій, у наданні вчителеві можливості усвідомлювати методологію вирішення творчих професійно-педагогічних завдань; у знаходженні способів реалізації психолого-педагогічних досліджень у педагогічній практиці; у створенні умов для осмислення вчителем результативності педагогічних нововведень, сприянні формуванню

критеріїв власної оцінки й самооцінки. У процесі науково-методичної роботи вчитель вдосконалює професійні знання, дослідницькі вміння й способи дослідницької діяльності.

Специфіка змісту науково-методичної роботи вчителя забезпечує поетапне формування дослідницьких умінь з творчого вирішення проблем професійної діяльності, які служать універсальною характеристикою дослідницької діяльності й ступеня її освоєння особистістю. У ході науково-методичної роботи забезпечується подальше професійне вдосконалювання вчителя, розвиток свідомості, формування здатності до саморозвитку.

Безперечно, науково-методична діяльність є основним компонентом системи методичної роботи в школі, важливою ланкою в системі безперервної освіти. Зазначимо також, що це цілісна система взаємопов'язаних дій, які забезпечують постійний розвиток творчої особистості педагога, формування єдиного колективу педагогів-дослідників, а в кінцевому результаті – підвищення креативного освітнього рівня всього навчального закладу.

Необхідно зазначити, що в останні роки багато науковців (В. І. Гончарова, С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценіна, В. М. Лізинський та інші) звертають увагу на необхідність внесення суттєвих змін в організацію науково-методичної роботи у школі, яка має бути зорієнтована на реалізацію сучасних завдань навчально-виховного процесу, а також на ліквідацію наявних в її організації недоліків.

Серед цих недоліків вищевказаними вченими виокремлено, передусім, такі: 1) відсутність системності в проведенні науково-методичної роботи у школі, розробка її змісту без належного обґрунтування й без урахування специфіки функціонування конкретного шкільного закладу, результатів аналізу навчально-виховної роботи в ньому; 2) відсутність її практичної спрямованості, орієнтації на кінцевий результат, реальної допомоги педагогам; 3) випадковість обрання загальнометодичної теми, над якою працює школа, що призводить до виявлення формалізму під час її дослідження; 4) формулювання завдань науково-методичної роботи в занадто загальному вигляді, без уточнення її конкретних бажаних результатів, 5) наявність розриву між теоретичними та практичними аспектами науково-методичної діяльності; використання одноманітних методів і форм роботи, що не сприяє активізації ініціативності та творчості вчителів.

Ефективність в організації вищевказаної роботи не досягається також через відсутність системного вивчення індивідуальних потреб учителів у методичній допомозі, приділення недостатньої уваги підвищенню творчого потенціалу педагогічного колективу й забезпеченню активного впровадження у практику школи досягнень психолого-педагогічної науки, передового педагогічного досвіду, діагностично-прогностичного підходу до проведення науково-методичної роботи, що не дає змогу надавати педагогам своєчасну диференційовану допомогу; захоплення

керівництвом школи зовнішніми показниками результативності науково-методичної роботи (відсотком охоплення вчителів, кількістю проведених заходів тощо), що не стимулює реальні зрушення у стані педагогічної майстерності вчителів, рівнях вихованості й навченості школярів.

На наш погляд, у межах традиційної науково-методичної роботи підвищення рівня педагогічної майстерності вчителів відбувається головним чином за рахунок покращення їхніх знань про нові методики, прийоми, технології через копіювання ними нових ефективних педагогічних прийомів у власній навчально-виховній діяльності.

Проте, в останні роки сформувався якісно новий підхід до організації науково-методичної роботи в школі, який зумовлює визначення принципово іншої її мети – надання науково-методичної підтримки вчителю в його становленні як суб'єкта професійної діяльності й водночас суб'єкта особистісної самореалізації, самоактуалізації й самоорганізації, здатності фахівця «самонарощувати» власні педагогічно-особистісні ресурси.

У світлі цього проголошується, що підвищення професіоналізму педагогів має відбуватися не стільки за рахунок накопичення ними нових професійних знань, скільки через опанування особистісно зорієнтованих технологій, поглиблене проникнення в них. У зв'язку з цим науково-методична робота школи, на наш погляд, має бути зорієнтована на стимулювання в педагогів подальшого розвитку таких професійно-особистісних характеристик, як потреба в постійній самоосвіті, здатності своєчасно змінювати пріоритетні цінності навчально-педагогічної взаємодії, які зумовлюють відбір змісту освіти тощо. Тому в основу організації науково-методичної роботи в школі, з метою формування дослідницької культури педагогів, мають бути покладені такі нові пріоритети, як культура педагогічної взаємодії, розвиток творчості, діалогічне спілкування, педагогічна підтримка саморозвитку й самоорганізації особистісної свідомості кожного педагога й учня.

З огляду на це необхідна переорієнтація науково-методичної роботи на формування дослідницької культури вчителя. Адже тільки в такому випадку можна забезпечити створення педагогічних умов для всебічного розкриття потенційних можливостей кожного вчителя, його успішного саморозвитку, упровадження оптимального наукового супроводу особистісного розвитку учнів.

Для розкриття особливостей визначеної педагогічної умови важливо чітко визначитися із трактуванням поняття «науково-методична робота», її функціями, змістом і завданнями, основними вимогами до її організації.

Як з'ясовано, науковці по-різному розкривають сутність науково-методичної роботи. Так, К. М. Криворот, В. В. Крижко, В. М. Лізінський, І. В. Маслікова, Є. М. Павлютенков, В. І. Пуцов, О. Л. Сидоренко визначають науково-методичну роботу як цілісну систему педагогічних заходів і дій,

спрямованих на підвищення загальнокультурного рівня, психолого-педагогічної підготовки та професійної майстерності вчителів.

Інший погляд висловлюють Ю. К. Бабанський, А. І. Воловиченко, Ю. С. Кононенко, С. В. Крисюк, Т. М. Лебеденець, В. І. Пуцов. Вони сприймають науково-методичну роботу як форму організації вивчення та впровадження досягнень педагогічної науки і передового педагогічного досвіду.

На відміну від них, В. В. Григораш, Г. С. Данилова, А. М. Єрмола, І. П. Жерносек, М. Ю. Красовицький, С. В. Крисюк, Н. В. Кузьміна, Т. М. Хлебнікова розглядають науково-методичну роботу як важливу складову системи підвищення кваліфікації вчителів. На думку Б. І. Коротяєва, М. М. Поташника, В. І. Загвязинського, науково-методична робота – це важливий засіб стимулювання педагогічної творчості педагогів.

Інший погляд мають Н. М. Ващенко, Ю. О. Конаржевський, С. В. Кульневич, В. І. Гончарова, Т. П. Лакоценина, Т. В. Рогова, які тлумачать науково-методичну роботу як важливий компонент системи управління навчально-виховним процесом в освітньому закладі.

Причому Т. В. Рогова наголошує, що однією з основних вимог до управління педагогічним колективом має бути забезпечення його гуманістичної спрямованості, що передбачає, насамперед, виявлення керівниками школи та іншими організаторами науково-методичної роботи поваги, довіри до вчителів, створення сприятливих умов для їхнього професійно-особистісного зростання [5].

Зіставлення виділених підходів щодо визначення сутності науково-методичної роботи дозволяє стверджувати, що вони принципово не суперечать один одному. Спільною для науковців є ідея про те, що науково-методична робота являє собою систему взаємопов'язаних між собою заходів, що ґрунтується на новітніх досягненнях педагогічної науки та забезпечує підвищення професійної майстерності вчителів, а як наслідок – дає змогу покращити результативність педагогічного процесу.

Однак важливо відзначити в межах проблематики нашого дослідження, що в усіх запропонованих визначеннях науково-методичної роботи не відображено той суттєвий факт, що ця робота має стимулювати формування в учителів дослідницької культури, забезпечувати озброєння їх необхідними для цього знаннями та вміннями, розвиток відповідних професійно-особистісних якостей. Оскільки науково-методична робота має значні потенційні можливості в цьому плані, вважаємо за доцільне уточнити це поняття, визначаючи *науково-методичну роботу як цілісну систему заходів і дій, що ґрунтується на досягненнях науки й передового педагогічного досвіду, результатів аналізу навчально-виховного процесу у школі та спрямовується на всебічне підвищення рівня професіоналізму вчителя, формування його дослідницької культури, а в результаті – на*

підвищення результативності освіти, створення оптимальних передумов для особистісного становлення та самореалізації учнів.

Необхідність переорієнтації науково-методичної роботи школи на формування дослідницької культури вчителя вимагає переосмислення її основних функцій. Функції й завдання науково-методичної роботи в сучасній школі зумовлюють визначення основних напрямів її здійснення, а саме:

- запровадження гнучкої системи безперервної освіти педагогічних кадрів щодо адаптації їх до ефективної професійної діяльності в умовах соціально-економічних змін в освітньому просторі України;
- упровадження ефективних технологій підвищенні кваліфікації учителів; використання інтерактивних форм навчання педагогічних працівників; забезпечення провідної ролі самостійності педагогів у підвищенні власної кваліфікації, проблемно-діалогічного підходу, мотивації та розвитку їх творчого потенціалу;
- методичне сприяння зовнішньому оцінюванню та об'єктивному, науково-обґрунтованому моніторингу навчально-виховного процесу, використання його результатів у науково-методичній роботі з педагогічними кадрами;
- методичне забезпечення впровадження наукового змісту шкільної освіти в умовах переходу на 12-річний термін навчання школярів і запровадження профільного навчання;
- упровадження інформаційних технологій, активізація самостійної роботи школярів, розвиток інноваційного потенціалу інтелектуально обдарованих дітей.

У контексті нашого дослідження важливо також визначити основні форми науково-методичної роботи, які можна ефективно використовувати для формування дослідницької культури вчителя. Для їхнього виокремлення нами було проаналізовано найбільш поширений у науковій літературі підхід (Ю. К. Бабанський, Н. П. Волкова, В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов, І. П. Жерносек) до класифікації існуючих форм науково-методичної роботи, відповідно до якого виділяють масові, групові й індивідуальні форми роботи.

У масових формах науково-методичної роботи беруть участь усі члени вчительського колективу. Серед цих форм учені називають такі: педагогічна рада, науково-методична рада, інструктивно-методична нарада, науково-методична конференція, лекція, доповідь, психолого-педагогічний консилиум, проблемний семінар, семінар-практикум, педагогічні читання, методична виставка, школа передового досвіду, ярмарок передових педагогічних ідей, методичний бюлетень, конкурс «Учитель року», школа педагогічної майстерності, експериментальний майданчик, відкритий урок, відкритий виховний захід тощо.

Групові форми науково-методичної роботи охоплюють певні частини учительського колективу. До основних групових форм цієї роботи належать такі: школа молодого вчителя, педагогічна майстерня, засідання творчої групи, засідання методичного об'єднання, ділова гра, лекція-консультація, взаємовідвідування уроків, майстер-клас, предметний семінар, методична «п'ятихвилинка», творча зустріч, круглий стіл, консилиум, педагогічна експертиза, предметні кафедри, клуб за інтересами, педагогічна студія, школа передового педагогічного досвіду, предметний тиждень тощо.

Також у сучасній школі активно застосовуються *індивідуальні* форми науково-методичної роботи, які розраховані на окремого педагога. Серед форм цієї групи можна виділити такі: самоосвіта, наставництво, стажування, індивідуальна консультація, курси підвищення кваліфікації, атестація, творчий звіт, опрацювання наукової й науково-методичної літератури тощо.

Посилення інноваційного потенціалу змісту науково-методичної роботи, як зазначає дослідниця О. В. Темченко, потребує оновленої організації структури методичної роботи для забезпечення оптимального результату окреслених школами завдань.

У зв'язку з цим поширення набувають такі *нетрадиційні* форми, як: методичний фестиваль, аукціон, методичний турнір, творчий звіт, ярмарок педагогічних ідей, авторська школа, педагогічний КВК, педагогічна олімпіада, конкурс педагогічної майстерності, методична сесія, клуб, тренінг, педагогічні ігри [8]. Вони сприяють залученню педагогів до пошукової, науково-дослідної роботи, що формує творче професійне мислення, педагогічну творчість і методологічну культуру, у цілому сприяють формуванню дослідницької культури вчителів.

Упровадження вищезазначених форм, на наше глибоке переконання, дозволяє поглибити психолого-педагогічні, наукові та методичні знання, удосконалити й підвищити професійну майстерність учителя, покращити рівень дослідницької культури, а також поглибити творчий потенціал кожного педагога й створити умови для їхньої самореалізації та самоосвіти.

Безперечно, зміст науково-методичної роботи має сприяти підвищенню професійної майстерності вчителя, охоплюючи різні аспекти його професійної діяльності. Однак, вважаємо за необхідне наголосити на тому, що й теоретико-методична підготовка педагогів, і надання підтримки в їхньому професійно-особистісному саморозвитку в межах організації науково-методичної роботи школи мають обов'язково передбачити поглиблення професійних знань кожного вчителя, необхідних для формування дослідницької культури.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Наприкінці дослідження ми дійшли висновку, що ефективно організована науково-методична робота, як педагогічна умова формування дослідницької культури вчителя, передбачає гармонійне поєднання різних форм науково-методичної

роботи, зміст яких має системно поєднуватися між собою. Тільки в цьому випадку можна забезпечити ефективне підвищення рівня педагогічної майстерності вчителя, сформувати в нього дослідницьку культуру, а як наслідок – покращити результати педагогічного процесу. Завдяки запропонованому авторському визначенню поняття «дослідницька культура вчителя» окресленню змісту, функцій, форм проведення науково-методичної роботи школи було з'ясовано можливості впровадження розглянутої педагогічної умови формування дослідницької культури вчителя.

Перспективою подальших наукових розвідок у цьому напрямі буде аналіз інших педагогічних умов формування дослідницької культури вчителів у загальноосвітніх навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гловін Н. М. Формування дослідницьких умінь з дисциплін природничо-математичного циклу в студентів агротехнічного інституту в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.04 / Н. М. Гловін. – Тернопіль, 2007. – 20 с.
2. Дерев'янка Т. Є. Роль дослідницьких умінь у процесі формування дослідницької культури вчителя / Т. Є. Дерев'янка // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди». – Додаток 1 до Вип. 35. – Том IX (60). Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К. : Гнозис, 2015. – С. 356–364.
3. Дерев'янка Т. Є. Формування дослідницької культури вчителів у процесі професійної підготовки / Т. Є. Дерев'янка // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди». – Додаток 1 до Вип. 27. – Том III (36). Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К. : Гнозис, 2012. – С. 336–342.
4. Мілаш О. О. Формування дослідницької культури майбутніх учителів історії та суспільствознавства у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.04 / О. О. Мілаш. – Харків, 2014. – 20 с.
5. Рогова Т. В. Теоретичні і методичні основи персоналізованого підходу в управлінні педагогічним колективом середньої загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... докт. пед. наук, 13 00 01 / Т. В. Рогова. – Харків, 2006. – 35 с.
6. Романовская И. А. Формирование исследовательской позиции будущих учителей в процессе профессионально-педагогической подготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.08 / И. А. Романовская. – Астрахань, 2006. – 20 с.
7. Сенча І. А. Педагогічні умови формування дослідницької культури майбутніх менеджерів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук, 13.00.04 / І. А. Сенча. – Одеса, 2008 – 23 с.
8. Темченко О. В. Науково-методична робота, як засіб формування професійної позиції вчителя / О. В. Темченко. – Х. : Вид. група «Основа», Бібліотека журналу «Управління школою». – 2010. – Вип. 2. (86). – 128 с.

РЕЗЮМЕ

Дерев'янка Т. Е. Педагогические условия формирования исследовательской культуры учителя общеобразовательного учебного заведения.

Целью статьи является основательный анализ педагогического условия эффективности формирования исследовательской культуры учителя школы. Методами являются анализ, сравнение, обобщение, синтез. В результате исследования в работе раскрыто сущность понятия «исследовательская культура

учителя», определены и охарактеризованы особенности, функции, формы научно-методической работы. Практическое значение состоит в том, что научно обоснованное педагогическое условие прошло экспериментальную проверку, что дает возможность реализовать его в школах. В выводах подчеркивается необходимость организации целенаправленной, системной научно-методической работы в школе. Перспективую исследования является анализ других педагогических условий формирования исследовательской культуры учителя школы.

Ключевые слова: учитель, исследовательская культура, педагогическое условие, научно-методическая работа, общеобразовательное учебное заведение.

SUMMARY

Derevyanko T. Pedagogical conditions of forming teacher's research culture at school.

The pedagogical condition of forming teacher's research culture at school is described in the article. The basic analysis of pedagogical condition that is efficient in forming teacher's research culture is the purpose of the article. The methods are analysis, comparison, generalization, synthesis.

The results of the article are explaining the term «teacher's research culture», determining the features, functions, forms of scientific and methodological work as a pedagogical condition of forming teacher's research culture at school. In fact teachers' research culture is physiological and pedagogical phenomenon, integral system culture, it has integrative, dynamic, personal features, it reflects accumulated human experience, that is formed and developed in the process of professional and pedagogical activity and has specific norms and methods of realization and perfection.

It is underlined that teachers' research culture is the subsystem of teachers' pedagogical culture. Teachers' research activity is determined by development of analytical, project, structural, predicted, estimation and reflective skills and abilities. It is pointed out that teacher's research culture is considered as a means and method of person's creative self-realization in pedagogical activity that represents the innovative orientation of the research activity and professional thought, pedagogical creation and methodological culture.

We determine scientific and methodological work as an integral system of means and activities that is based on science achievements and pedagogical experience and leads to the comprehensive increase of teacher's professional level, as well as effective educational increase and schoolchildren's self-realization. To our mind the effectively organized scientific and methodological work as a pedagogical condition of forming teacher's research culture foresees correct combination of different forms of scientific and methodological work which can be united. Only in this case it is possible to provide the effective development of teachers' pedagogical skills, to form the research culture and as a result to improve the pedagogical process in general. Teachers' research skills are basic ones for forming teachers' research culture. The creative process of making pedagogical decisions forms innovative style of teachers' research culture. Practical value of the research is the fact that pedagogical condition is efficient in forming teacher's research culture, the pedagogical condition is experimentally checked, and that's why we can use it at schools.

At the end of the research we come to the conclusion that teacher's research culture is the subsystem of pedagogical culture which is formed and developed during professional and pedagogical activity; organization of purposeful, system of scientific and methodological work at school is the basic pedagogical condition of forming teacher's research culture. The prospect of the research is the analysis of other pedagogical conditions of forming teacher's research culture at school.

Key words: teacher, research culture, pedagogical condition, scientific and methodological work, school.